

Nr 90.

Av herr **Ekman, Carl Gustaf, m. fl.**, om styckning och upplåtande till mindre jordbruk av därtill lämpliga kronoegendomar.

Redan när under 1880-talet de första rösterna höjdes för att statsmakterna skulle befrämja uppkomsten av mindre jordbruk, riktades blickarna på kronojorden såsom särskilt lämplig för anläggande av dylika jordbruk.

Genom beslut vid 1874 års riksdag hade medgivits, att sådana, kronan tillhöriga och för statsverkets räkning utarrenderade hemman och lägenheter, för vilka årligen arrendeavgiften icke överstege 200 riksdaler, skulle få försäljas, ett beslut som vid senare riksdagar utvidgades att gälla sådan statsverkets egendom, vilken i årligt arrende lämnade högst 600 kronor. Snart nog framkommo emellertid förslag om att kronan skulle i en större utsträckning ställa sin jord till förfogande för bildande av nya jordbruk. Vid riksdagen 1889 väcktes sålunda i andra kammaren en motion, vari föreslogs, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala önskvärdheten av att, innan försäljning av kronans domäner ägde rum, det bleve undersökt, huruvida icke egendomarna kunde fördelas i smärre brukningsdelar, som i sådant fall skulle säljas var för sig, och i en annan samtidigt väckt motion framhölls lämpligheten därav att kronodomänerna sönderdelades i mindre gårdar, vilka bleve försålda till sådana personer, som förut icke ägde några hemman eller endast små sådana, samt hemställde motionären, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utarbetande av förslag i ämnet. Den förra motionen avslogs av första kammaren men bifölls av andra kammaren och hade sålunda förfallit, den senare avslogs av båda kamrarna.

Vid nästpåföljande riksdag återkom den sistnämnda motionen. Vid dess behandling stannade kamrarna i olika beslut, varför frågan för denna gång förföll. Redan under följande riksdag blev emellertid det i nyssnämnda motion framlagda förslaget åter väckt till liv, i det att detsamma upptogs dels av samme motionär i andra kammaren och dels i en inom första kammaren väckt motion. Med anledning härav beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida icke genom statsmakternas försorg tillfälle kunde beredas för obemedlade att på lämpliga villkor bilda egna jordbruk, huvudsakligen å inom landet ännu befintliga stora odlingsbara utmarker.

Med föranledande av denna riksdagens skrivelse tillsatte Kungl. Maj:t år 1891 en kommitté, den s. k. jordbrukslägenhetskommittén, vilken i sitt

påföljande år avgivna betänkande bland annat hemställde, att Kungl. Maj:t ville hos riksdagen begära medgivande att under vissa angivna villkor låta stycka eller göra avsöndringar från sådana jordbruksdomäner, som därtill kunde finnas lämpliga, och därefter låta de sålunda bildade lägenheterna försälas. I den på grundval av detta betänkande till 1894 års riksdag utarbetade kungl. propositionen framhölls beträffande frågan om vidsträcktare rätt för Kungl. Maj:t att upplåta jordbrukslägenheter från kronodomänerna att även om ett förverkligande av kommitténs förslag härutinnan icke kunde väntas medföra så stora resultat, som kommittén föreställt sig, berörda förslag dock vore ägnat att befrämja bildandet av egna hem. I sitt utlåtande över propositionen föreslog statsutskottet i nu sagda hänseende att beträffande sådana kronoegendomar, som icke finge utan riksdagens vidare hörande försälas, Kungl. Maj:t finge i fråga om dessa kronoegendomar, i det fall de ansåges vara lämpliga till styckning eller avsöndring för mindre jordbrukslägenheter, uppgöra förslag till sådan styckning eller avsöndring i samband med deras uppskattning för förnyad utarrendering, varefter frågan, därest styckning eller avsöndring syntes böra äga rum, skulle underställas riksdagens prövning. Utskottets hemställan bifölls av båda kamrarna, och, i enlighet med vad sålunda beslutats, utfärdades sedermera genom kungl. skrivelse till domänstyrelsen den 25 september 1896 reglementariska föreskrifter för upplåtelse av ifrågavarande slag.

Nu sagda föreskrifter, vilka lade initiativet i frågan om huruvida en kronoegendom borde styckas eller ej i vederbörande arrendeuppskattningmäns händer, ansågos emellertid icke tillfyllestgörande och blevo ganska snart föremål för ändringsförslag. Vid 1904 års riksdag hemställdes sålunda genom en motion i andra kammaren, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala önskvärdheten av att, när kontrakt om arrende av kronoegendomar utlöpte, domänstyrelsen skulle äga skyldighet till Kungl. Maj:t inkomma med yttrande, huruvida och i vilken omfattning dessa egendomar borde uppdelas i lotter lämpliga att försälas eller eventuellt utarrenderas för bildande av egna hem. Uti en annan motion i samma kammare föreslogs dels att vissa lätnader borde beredas enskild person, som inköpte kronoegendom för att stycka densamma till egnahems-lägenheter, dels ock att, där det befunes lämpligt att till försäljning utbjuda även större kronoegendomar än sådana, som lämnade högst 600 kronors arrende, förslag därom borde i varje särskilt fall göras hos riksdagen, huvudsakligen i syfte att därigenom befordra en vidsträcktare jordstyckning. Båda dessa motioner blevo emellertid av riksdagen avslagna. Liknande motioner väcktes under riksdagarna 1906 och 1907, men blevo icke av riksdagen bifallna, huvudsakligen på den grund, att frågan om upplåtande av jord å kronans mark för bildande av egna hem vore föremål för Kungl. Maj:ts särskilda uppmärksamhet.

Frågan om en kraftigare mobilisering av kronojorden i egnahemsrörelsens tjänst gjorde sig emellertid redan vid nästföljande riksdag 1908 påmind genom en av åtskilliga ledamöter i andra kammaren väckt motion, i vilken bland annat föreslogs, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla om utredning, i vad mån befintliga kronoegendomar vore lämpliga att styckas och upplåtas till egna hem och småbruk samt om upprättande i samband därmed av ändamålsenliga planer för styckningen. Motionen vann ej riksdagens bifall.

Då, som ovan nämnts, de erfarenheter, som vunnits, sedan Kungl. Maj:t år 1896 utfärdade reglementariska föreskrifter för upplåtelser av lägenheter från kronans domäner, givit anledning till åtskilliga anmärkning, framlade Kungl. Maj:t till 1909 års riksdag proposition med förslag till nya grunder i nu sagda hänseende. Sedan riksdagen antagit detta förslag, utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse den 31 december 1909 angående förändrade grunder för åtgärder i syfte att åt mindre bemedlade och obemedlade bereda tillfälle att förvärva egnahemslägenheter från vissa kronoegendomar. Med dessa nya bestämmelser avsågs att genom vidtagna förändringar i tillvägagångssättet vinna garantier för att lägenheterna komme i händerna på de personer, för vilka statens egnahemsverksamhet vore avsedd.

Nu nämnda bestämmelser inneburo däremot icke några reformer i frågan om ett mer allmänt upplåtande av kronodomänerna för bildande av mindre jordbruk. Vid 1911 års riksdag blev denna fråga emellertid ånyo framförd i tvenne särskilda motioner i andra kammaren, i vilka föreslogs uppdelning av kronans domäner i småbruk. På grund av olika beslut i kamrarna förföllo emellertid dessa motioner. Första kammaren godtog nämligen respektive utskotts avstyrkanden, medan andra kammaren däremot anslöt sig till de utskottsreservanter, vilka förordade utredning i ämnet. Frågan återkom vid 1912 års riksdag i ett flertal motioner. Genom en i andra kammaren väckt motion hemställdes sålunda, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till en sådan ordning för upplåtelse av kronodomäner till småbruk, att dessa bleve tillgängliga för mindre bemedlade samt såväl brukarens besittning som ändamålet med upplåtelsen skyddades. Motionen vann andra kammarens bifall men förföll genom första kammarens avslag. I tvenne likalydande motioner väckta i första resp. andra kammaren hemställdes vidare bland annat, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning i syfte att gällande bestämmelser angående upplåtelse av jord från statens domäner måtte så ändras, att även sådana kronoegendomar, som gäve mer än 600 kronor i årligt arrende, men helt eller delvis vore lämpliga för jordbruk och ej i anledning av särskilt dyrbara byggnader eller annan särskild orsak borde bibehållas i statens hand, måtte, vad jordbruket beträffade, jämte erforderlig skogs- och betesmark kunna på sätt, som av Kungl. Maj:t och riksdagen närmare bestämdes, efter lämplig styckning upplåtas till försäljning. I en

annan i andra kammaren väckt motion gjordes en i stort sett liknande hemställan. Nu sagda motioner vunno ej riksdagens bifall huvudsakligen på grund av första kammarens motstånd.

Sedan förslag i ämnet utarbetats av de år 1911 tillsatta sakkunniga för utredning av egnahemsfrågan, framlade Kungl. Maj:t i proposition till 1913 års riksdag förslag till nya grunder för upplåtande av egnahemslägenheter från vissa kronoegendomar. Sagda proposition godkändes av riksdagen och genom kungl. kungörelsen den 17 oktober 1913 utfärdades nya bestämmelser i nämnda hänseende.

I det betänkande, som åtföljde nyssnämnda sakkunniges förslag, framhöllo dessa bland annat, att det ur egnahemssynpunkt skulle vara önskligt, att Kungl. Maj:t erhöle rätt att utan riksdagens hörande avgöra om styckning och försäljning till egnahemslägenheter av därför lämpliga kronoegendomar, även om desamma lämnade mer än 600 kronor i årligt arrende. Då emellertid riksdagen så nyligen som 1912 avslagit en framställning i sådant syfte, ansågo sig de sakkunnige icke böra framlägga ett dylikt förslag, utan ville för tillfället endast framhålla önskvärdheten av en förändring i antydd riktning. Tillika framhölls lämpligheten därav att en sådan utredning rörande den under en viss tidsperiod för upplåtelse till mindre jordbruk tillgängliga kronojorden, varom förslag uppkommit vid 1911 och 1912 års riksdagar, bleve verkställd.

Förutom frågan om kronojordens upplåtande i större utsträckning för bildande av mindre jordbruk innefattade åtskilliga av här ovan berörda motioner jämväl förslag beträffande själva formen för upplåtandet. Vid flera tillfällen ifrågasattes sålunda, att upplåtelse av kronojord till egna hem skulle kunna äga rum under andra former än äganderättens. Sedan Kungl. Maj:t med anledning därav år 1912 tillkallat vissa sakkunniga, den s. k. kronolägenhetskommissionen, för utredning bland annat av frågan om upplåtelseformerna för egna hem å kronojord, avgåvo sagda sakkunnige år 1920 betänkande med förslag till lag om besittningsrätt för obegränsad tid till kronojord och annan publik jord m. m. På grundval av sagda förslag har Kungl. Maj:t vid innevarande års riksdag framlagt dels en proposition med förslag till lag om upplåtelse under åborätt av viss jord m. m. samt dels en proposition angående vissa frågor rörande tillämpningen av denna lag.

Som framgår av det ovan anförda, har frågan om ett mera allmänt utnyttjande av kronodomänerna till att befrämja uppkomsten av mindre jordbruk vid upprepade tillfällen under de senaste årtiondena varit föremål för statsmakternas behandling. Ehuru frågan därvid mötts av mycken förståelse, väntar den dock i stort sett fortfarande på sin lösning. Visserligen har under årens lopp ett ej ringa antal lägenheter avsåndrats från kronoegendomar här och var i landet, styckning av kronodomän i sin helhet för att utläggas till småbruk har jämväl förekommit och i fråga om grunderna för upplåtandet av egnahemslägenheter från vissa kronoendo-

mar har vid olika tillfällen införts åtskilliga, egnahemsbildningen underlättande bestämmelser. Något mer avgörande steg har emellertid ännu icke tagits i riktning mot uppfyllande av det alltsedan en mansålder tillbaka med så starkt intresse omfattade önskemålet, att av statens stora domäner måtte bildas mindre jordbruk. De vid denna riksdag av Kungl. Maj:t framlagda förslagen om lag om upplåtelse under åborätt av viss jord samt därmed sammanhängande frågor synas oss ej heller innebära någon lösning av frågan i den riktningen, att kronojorden i någon större omfattning ställas i det mindre jordbrukets tjänst.

Sådana tidsförhållanden hava emellertid nu inträtt, att det synes oss, att man ej längre får dröja med att vidtaga åtgärder för denna betydelsefulla frågas lösning. Utkomstmöjligheterna inom landets olika yrken och näringar äro numera mycket starkt begränsade. Stora svårigheter möta de för närvarande särskilt stora årsklasser, som nu träda ut i livet för att söka sin bärning. Allmänt klagas över att alla levnadsbanor äro överfyllda och att stort överskott av arbetskraft råder. Den tidigare i vårt land under liknande förhållanden i så stor utsträckning anlidade utvägen att i främmande land söka sin utkomst står numera icke till buds i samma grad som förr. Det antal invandrare, som årligen mottagas i det för vårt land viktigaste immigrationslandet, Amerikas Förenta Stater, är nämligen nu som bekant synnerligen begränsat. För framtiden torde vi bliva hänvisade till att själva i allt större omfattning draga försorg om vårt folköverskott.

Tydligt är att vi under sådana omständigheter bliva tvingade till att mer än tillförene på bästa sätt tillvarataga och utnyttja de tillgångar och näringskällor, som inom landet stå oss till buds. Att därmed mycket är att vinna inom vår största näringsgren, jordbruket, torde vara allmänt erkänt. Det svenska jordbruket äger otvivelaktigt stora utvecklingsmöjligheter och skulle förvisso kunna giva arbete och bröd åt en större befolkning än den, som nu ägnar sig åt jordbruksyrket.

En viktig förutsättning härför är emellertid, att möjligheterna att förvärva för jordbruk lämplig jord ökas. Inom många trakter av landet möta stora svårigheter för den, som önskar köpa ett välbeläget, mindre jordbruk. Tillgången på dylika jordbruk till avsalu är i regel mycket ringa, och i de fall utbud av ett sådant jordbruk sker, är priset oftast så högt, att den mindre bemedlade eller obemedlade ej kan reflektera därå. Dessa för egnahemsbildningen så hinderliga faktorer skulle säkerligen avsevärt mildras, därest det allmänna ville ställa sina rika tillgångar av jord — kronojord och ecklesiastisk jord — till förfogande och utlämna sina jordbruk, där dessa utgöras av större komplex, för styckning till mindre brukningsdelar. Såväl kronojorden som den ecklesiastiska jorden, sammanlagt omfattande ej mindre än omkring 200,000 hektar åker, består nämligen i anmärkningsvärt hög grad av mycket stora jordbruk, av vilka, därest de upplättes för styckning, kunde skapas tusentals bondejordbruk. Beträffande den ecklesiastiska jorden framfördes denna fråga vid 1924 års riksdag genom en av oss väckt mo-

tion, och hemställde riksdagen med anledning därav i skrivelse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt föranstalta om utredning rörande beredandet av större möjligheter för upplåtande av ecklesiastisk jord till smärre jordbruk och egna hem, samt för riksdagen framlägga de förslag, som därav kunna föranledas. Enligt vad vi försport, har Kungl. Maj:t för någon tid sedan tillkallat sakkunnig för att inom ecklesiastikdepartementet biträda med utredning av vissa ecklesiastiska jordfrågor, och har till denne överlämnats av riksdagen gjorda framställningar om styckning och upplåtelse av ecklesiastisk jord i och för nybildning av självständiga, mindre jordbruk. Vi skola därför ej här ingå på frågan om den kyrkliga jordens utlämnande för anläggning av mindre jordbruk, men uttrycka vi den förhoppningen, att de i frågan nu pågående utredningarna bedrivs med största möjliga skyndsamhet, så att förslag till frågans lösning må inom den närmaste tiden kunna föreläggas riksdagen.

Enligt senast publicerade uppgifter över statens jordbruksdomäner, avseende år 1920, utgjorde antalet för statsverkets räkning utarrenderade egendomar 1,717 stycken med en sammanlagd, i arrendet ingående areal av 136,000 hektar, därav tomt och åker 76,000 hektar samt äng- och odlingsmark 16,000 hektar, och med ett taxeringsvärde av tillhoppa 84 miljoner kronor. Ett stort antal av dessa egendomar äro av betydande storlek. För att belysa detta lämnas här nedan en översikt över de av kronan *utarrenderade* huvudegendomarnas fördelning dels efter taxeringsvärdets storlek samt dels efter den »beräknade jordbruksarealen» *). Uppgifterna äro hämtade ur kronolägenhetskommissionens betänkande och avse år 1913.

Taxeringsvärde per egendom Kronor.	Antal egendomar	»Beräknad jordbruksareal» Har	Antal egendomar
5,000— 10,000.....	2	Högst 10	6
10,000— 15,000.....	64	10— 20	22
15,000— 20,000.....	195	20— 30	146
20,000— 25,000.....	210	30— 40	294
25,000— 30,000.....	203	40— 50	205
30,000— 35,000.....	112	50— 60	143
35,000— 40,000.....	99	60— 70	120
40,000— 50,000.....	124	70— 80	82
50,000— 60,000.....	57	80— 90	49
60,000— 80,000.....	76	90—100	31
80,000—100,000.....	55	100—150	109
100,000—200,000.....	70	150—200	33
Över 200,000	20	Mer än 200.....	47
Summa	1,287	Summa	1,287

De härovan anförda siffrorna för taxeringsvärdet hänföra sig, som ovan nämnts, till år 1913. Sannolikt böra de angivna värdena därför genom-

*) Med beräknad jordbruksareal förstås den sammanlagda arealen av tomt, åker, äng och odlingsmark därvid värdet av de två sistnämnda slagen av mark reducerats med vissa procent.

gående ökas med omkring 50 % för att få fram de numera åsatta taxeringsvärdena. I nyssnämnda betänkande är nämligen det sammanlagda taxeringsvärdet upptaget till endast 57 miljoner kronor, medan motsvarande värde, som nyss nämnts, år 1920 var 84 miljoner kronor.

Att en stor del av dessa stora kronodomäner, som innefattas i de här ovan anförda siffrorna, skulle kunna, till vinst för statsverket och till gagn för den jordsökande befolkningen, utstyckas till mindre jordbruk torde numera vara allmänt erkänt. De ekonomiska fördelar, statsverket tillskyndas av det nuvarande tillståndet, äro mycket blygsamma. Enligt senaste tillgängliga uppgifter, avseende år 1923, belöpte sig arrendeintäkterna m. fl. inkomster från statens jordbruksdomäner till 2 miljoner kronor. Avdragas härifrån förvaltningskostnaderna och övriga utgifter tillhopa uppgående till 0.5 miljoner kronor, uppstår en nettoinkomst av 1.5 miljoner kronor. Med utgångspunkt från senast kända taxeringsvärde, 84 miljoner kronor, skulle den statsverket tillfallande avkastningen alltså icke belöpa sig till mer än 1.8 %. För kronan skulle det under sådana förhållanden otvivelaktigt vara i regel ekonomiskt fördelaktigast att efter hand realisera sina jordbruksdomäner.

Ur allmän ekonomisk synpunkt skulle en uppdelning av de stora kronodomänerna till mindre, av brukarne ägda jordbruk medföra en avgjord vinst. Även om hävden å de stora kronodomänerna i regel är tillfredsställande, torde ej kunna bestridas, att det självägda jordbruket ifråga om jordens skötsel och avkastning är arrendejordbruket avgjort överlägset. Otvivelaktigt torde därför vara att, därest sagda domäner, som i regel hava en gynnad belägenhet i landets folkrikaste och bördigaste trakter, styckades i lämpliga mindre brukningsdelar, jordbruket skulle skänka en större avkomst än för närvarande.

Mot förslaget om en styckning av kronans stora jordbruksdomäner plägar ofta invändas, att de för storbruket avsedda, med stora kostnader uppförda byggnaderna efter styckningen bleve utan användning, medan däremot nya byggnader måste uppföras för de nybildade smärre jordbruken, och att en styckning därför vore oekonomisk. Givet är att vid en eventuell styckning av de stora kronodomänerna hänsyn bör tagas till sagda förhållande.

I första hand torde därför till styckning böra ifrågakomma de egendomar, där nybyggnader vid fortsatt utarrendering skulle bliva av nöden. Härigenom skulle statsverket besparas stora kostnader, då ju allmänt är känt, att nybyggnadsföretagen å kronodomänerna åsamka staten synnerligen dryga utgifter.

Beträffande formen för upplåtandet av de nya jordbruken förordade vi att som allmän regel må gälla, att de av brukarne förvärvas med äganderätt.

Frågan om de stora kronodomänernas utlämnande till bildande av mindre jordbruk omfattas, särskilt i de trakter, där dylika domäner förekomma, med synnerligt intresse, och sedan lång tid tillbaka förväntar man, att

statsmakterna måtte giva en lycklig lösning åt denna för dessa delar av landet så betydelsefulla jordfråga. Vi äro övertygade om att en styckning av kronans stora domäner till mindre bondejordbruk skulle i ekonomiskt och socialt hänseende tillföra vårt land en betydande vinst och, med hänsyn till det för närvarande stora behovet av god och väl belägen jord för nya jordbruk, finna vi det angeläget, att snara åtgärder vidtagas i syfte, att dessa domäner ställas till det mindre jordbrukets tjänst.

På grund av vad sålunda blivit anfört få vi hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att förslag skyndsammast framläggas för riksdagen i fråga om styckning och upplåtande av därtill lämpliga kronoegendomar till mindre jordbruk.

Stockholm den 21 januari 1926.

Carl Ekman.

David Bergström.

Gustav Rosén.

Åke Ingeström.

Elof B. Andersson.

S. H. Kvarnzelius.